

Лашак В.В.

ДЕРЖАВНЕ ФІНАНСОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ СПОЖИВЧИХ ЦІН: НЕОБХІДНІСТЬ ТА СУТНІСТЬ

У статті доведено, що існуючий механізм регулювання цін побудований в межах двох основних концепцій державного регулювання економіки: теорії Дж.М.Кейнса та монетарної теорії М.Фрідмена. І використання ефективних регуляторних заходів часто ускладнюється тим, що поточні нагальні завдання антикризового і антиінфляційного регулювання вступають у протиріччя з далекосяжною, більш глобальною метою трансформації всієї системи державного втручання в економічні процеси. Визначено, що державне фінансове регулювання споживчих цін являє собою вплив держави на ціноутворення за допомоги цінорегуляторного механізму, в якому задіяні наявні фінансові важелі держави і який ґрунтується на чітко окресленій системі цілей, диференційованих за рівнями економіки та ступенем нагальності їх реалізації. Коректно змонтована ієрархія цілей дає можливість задіяти необхідні важелі для досягнення кожної з них, спрямувати дію механізму фінансового регулювання на вирішення першочергових тактичних і стратегічних завдань економічної політики.

Ключові слова: споживчі ціни, механізм ціноутворення, система цілей, державне фінансове регулювання.

Постановка проблеми. В період глобалізації економічна наука стоїть перед нагальною необхідністю розробки дійового механізму впливу на ціни, узгодженого з ефективною дією регуляторних заходів, орієнтованих на економічне зростання. Дослідження необхідності та сутності державного фінансового регулювання споживчих цін в межах економічних завдань та цілей держави орієнтовано, перш за все, на упередження цінних шоків та адаптацію до еволюційних змін економічних відносин.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Механізм регулювання цін побудований в межах двох основних концепцій державного регулювання економіки: теорії Дж.М.Кейнса[1] та монетарної теорії М.Фрідмена[2], в межах цих концепцій та їхнього поєднання написана низка наукових робіт такими вченими, як Пол Семюелсон[3], В.С.Пінішко, Т.В.Мединська[4], Я.В.Литвиненко[5], М.М.Артус[6], Л.О.Шкварчук[7], В.П.Дьяченко[8]. Однак ними не сформований підхід до використання державного фінансового регулювання споживчих цін в залежності від цілей економічної політики.

Формулювання цілей статті. Метою статті є дослідження щодо необхідності та сутності державного фінансового регулювання споживчих цін.

Виклад основного матеріалу дослідження. Класична економічна теорія розглядає вільне ринкове ціноутворення як основний елемент підтримки рівноваги між попитом і пропозицією. Однак ідеальної загальної та повної свободи ціноутворення ніколи не було та й не може бути, сучасний цінорегуляторний механізм являє собою складне багаторівневе утворення, за допомоги якого держава втручається в ціноутворювальні процеси. Коригування цін стає об'єктом досліджень з боку державних органів, оскільки уміння коригувати рівень та структуру цін являється одним із показників ефективної діяльності органів влади та є наслідком політики цін, яку проводить держава в той чи інший період. Втручання у ціноутворювальні процеси становить невід'ємну частину механізму державного регулювання економіки. Необхідність державного втручання у функціонування ринкового механізму ціноутворення особливо потрібне у випадках, коли цей механізм має

обмежену дію з причини існування недосконалої конкуренції, та у процесі зміни фаз циклу ділової активності.

Механізм регулювання цін побудований в межах двох основних концепцій державного регулювання економіки: теорії Дж.М.Кейнса[1] та монетарної теорії М.Фрідмена[2]. Будучи протилежними по відношенню до впливу держави на ринкову економіку кожна з них по своєму визначає найбільш важливі елементи механізму економічної політики держави, виходячи з нагальності тих проблем, які були об'єктивно притаманними економічним процесам епохи. Пошук досконалого інструменту впливу на подальший розвиток ринкового господарства привів до необхідності поєднання поглядів кейнсіанців та монетаристів, їх суперечності вирішилися на основі розвитку теорії неокласичного та кейнсіанського синтезу, який поєднав ці концепції в єдину модель сучасної економічної політики держави, на основі якої і формуються підходи до проблеми цінорегулювання та застосування різних доступних державі фінансових важелів впливу. Відомий американський економіст П. Самуельсон, узагальнивши ці концепції, відмітив, що за допомогою відповідної грошово-кредитної та фінансової політики система змішаного підприємництва може уникнути ексцесів буму і різкого падіння, може розраховувати на здорове прогресивне зростання [3, с.311].

Використання ефективних регуляторних заходів часто ускладнюється через те, що поточні нагальні завдання антикризового і антиінфляційного регулювання вступають у протиріччя з далекосяжною більш глобальною метою трансформації всієї системи державного втручання в економічні процеси. Ефективність механізму регулювання цін насамперед залежить від дієвості засобів його реалізації, відповідності цього механізму існуючим політичним і соціально-економічним умовам, які повинні враховувати майбутні перспективи та пріоритети державного розвитку.

Механізм регулювання цін можна визначити як сукупність економіко-правових форм, методів та важелів (в.т.ч. фінансових), що використовуються урядом, іншими відповідними державними структурами та органами місцевого самоврядування, спрямованими на забезпечення цінової стабільності та розвитку економіки в перспективі. Одночасно механізм регулювання цін повинен здійснювати свої безпосередні функції впливу на суб'єктів товарного ринку з метою підтримання конкурентних умов та ринкових законів формування цін. Будучи складовою системи ринкових відносин, механізм дії об'єктивних економічних законів проявляється через взаємовідносини між суб'єктами ринку

як форма реалізації та трансформації самих законів. Існуючі протиріччя реалізації економічних законів ринку проявляються в реальних кількісних диспропорціях, що призводять до втрати економічної рівноваги ринку і, як наслідок, здатності до саморегуляції. Найбільш яскраво це проявляється в період зміни окремих фаз циклу ділової активності та в умовах кризи, в цій ситуації особливого значення набуває необхідність державного втручання та застосування механізму регулювання цін, який би дозволив відновити дієвість і саморегуляцію ринкового механізму на основі реалізації об'єктивних ринкових законів.

Основною метою формування та дії механізму цінового регулювання є досягнення за допомогою ефективного використання важелів впливу, в тому числі і фінансових, оптимальних темпів і пропорцій економічного розвитку та стабільності соціально-економічних відносин. Така глобальна мета стоїть не лише перед впливом держави на ціноутворення, а й перед механізмом державного регулювання в цілому. З метою більш ефективного застосування державних фінансових важелів впливу та визначення точки їх прикладення слід насамперед визначити та розділяти цілі цінового регулювання.

В економічній системі ціна має своєрідну багатогранну природу, виступаючи з одного боку, грошовим інструментом, а з іншого – засобом розподілу первинних доходів, що в свою чергу передбачає двоїсту роль цін у регуляторних процесах та викликано об'єднавчою природою ціни балансу попиту та пропозиції. З одного боку, ціни виступають об'єктом регуляторних впливів держави, а з іншого, – можуть самі впливати на пов'язані з ними параметри економіки (рівновагу товарних ринків, реальний обсяг національного виробництва, реальні доходи населення, обезцінення чи навпаки зміцнення в товарному еквіваленті національної валюти тощо). Вплив цінового регулювання охоплює не лише сферу впливу держави на ціни через еквівалент вартості певного товару, яка становить точку прикладання регуляторних дій важелів державного впливу, а водночас і механізм вторинного впливу структурно-рівневих параметрів цін на функціонально близькі елементи економічної системи, що формує попит та соціальний статус суспільства. Отже, існує необхідність держави, застосовуючи фінансові важелі цінорегуляторного механізму, впливати на ринковий баланс з метою досягнення тих чи інших кінцевих результатів. На нашу думку, можна структурувати цілі цінового регулювання в залежності від відповідної реакції на ринку (таблиця 1).

Схематичний розподіл існуючих зв'язків не дає повної картини аналізованих сегментів економічної дійсності, однак водночас дозволяє виділити закономірність, яка полягає в тому, що роль державного впливу, і зокрема фінансового, на ціноутворення повинна розглядатись в більш широкому форматі як з боку впливу на вартість споживчих товарів, так і з боку купівельної спроможності

населення та підвищення соціального забезпечення населення. Рівневий принцип диференціації цілей дозволяє говорити про розмежування фінансових важелів регулювання, які застосовуються в залежності від першочерговості досягнення тієї чи іншої мети і визначаються з огляду на пріоритети національної економічної політики.

Досягнення мети регулювання на кожному з рівнів економічного розвитку може бути охарактеризовано з кількісної та якісної сторони. Якісна характеристика конкретизує її, тоді як кількісна надає певної визначеності окресленим цілям. Враховуючи те, що споживання виражається через рівень соціального забезпечення населення і вплив на нього є предметом для окремого дослідження, зупинимось на більш детальному розгляді державного фінансового регулювання ціни споживчих товарів.

На мікрорівні вплив держави на ціни, по суті, має два різні аспекти: перший – загальноекономічний, спрямований на створення державою таких умов діяльності виробників, за яких фактичні витрати мали б тенденцію до зниження і відтак – до подальшого здешевлення споживчих товарів; другий стосується ринкових відносин, де можливі цінові викривлення через існування монополійних утворень. Стратегічну мету поліпшення життя громадян через скорочення витрат підприємства з часом та вплив держави на ціноутворення можна виразити як $(C1+V1)t1 > (C2+V2)t2 > (C3+V3)t3 > \dots$ де $C1, C2, C3$ – середні загальні витрати, а $V1, V2, V3$ – виокремлені з витрат фінансові важелі впливу держави на момент часу $t1, t2, t3$ тощо.

Друге завдання мікроекономічного втручання держави у цінові процеси передбачає встановлення контролю на ринках недосконалої конкуренції. Її існування на більшості галузевих і регіональних ринків зумовлено: по-перше, внаслідок диференціації однорідної продукції за споживчими властивостями та сегментації ринку, де в кожному із сегментів панує традиційно свій виробник чи постачальник, прагнучий монополізувати більшу частину ринку з метою проведення власної політики цін (монополістична конкуренція); по-друге, домінуванням на ринку кількох великих суб'єктів з високою часткою продажу, що створює сприятливий ґрунт для проведення скоординованої політики ціноутворення (олігополістична конкуренція); по-третє, наявністю чистої монополії, коли на ринку панує єдиний виробник продукції, тоді найяскравіше проявляється схильність господарського суб'єкта до необґрунтованого завищення цін та дискримінації контрагентів ринку. Статус чистої монополії в основному мають природні монополії, існування яких обумовлено не надконцентрацією чи надцентралізацією, а техніко-економічними особливостями певного виробництва, де створення штучного конкурентного середовища державою виявляється недоцільним або дороговартісним. Яскравим проявом природної монополії є інфраструктурні галузі з

Таблиця 1. Рівнева структура мети, отримана в результаті впливу цінорегуляторного механізму *

Мета	Реакція виробництва та реалізації	Реакція споживання
Мікроекономічна мета	Сприяння зниженню індивідуальних витрат; недопущення цінової дискримінації	Забезпечення соціальної стабільності в державі та захист малозабезпечених верств населення
Макроекономічна мета	Відносна стабільність загального рівня цін та коригування результатів впливу ринкових законів	Створення умов для самозабезпечення населення. Запровадження дійових механізмів адресного субсидювання малозабезпечених верств населення
Мегаекономічна мета	Цінова конкурентоспроможність на світовому ринку; тарифний захист вітчизняного виробництва	Сприяння підвищенню забезпеченості населення та функціонування досконалих адресних компенсаторних механізмів

*Власна розробка автора

властивою їм унікальністю або недоцільним дублюванням мереж електропостачання, газопостачання, водопостачання, каналізування, телекомунікацій тощо.

Найважливішим завданням регуляторної діяльності держави на макrorівні є ефективний вплив держави, зокрема за допомоги фінансових важелів, на підтримку цінової стабільності. Для виконання цього завдання держава відстежує макроекономічну ситуації за допомоги вимірювання рівнів та динаміки цін. Ще класики політичної економії А.Сміт[9] і Д.Рікардо[10] на прикладі ціни хліба аналізували сплески та падіння ділової активності в Англії. М.І.Туган-Барановський описував періодичні коливання економіки, спираючись на вивчення динаміки цін заліза (найважливішого виду сировини XIX ст)[11]. В процесі економічного розвитку поступово узагальнюючим показником коливань економічної кон'юнктури став індекс цін певної групи товарів, зокрема споживчих цін.

В сучасній макростатистиці оцінку динаміки вартості продукції здійснюють за допомоги кількох індексів цін. Так, індекс споживчих цін є загальним показником зміни цін і тарифів на споживчі товари та платні послуги. Його розрахунок здійснюється на базі щомісячного моніторингу цін певного набору товарів, робіт та послуг. Базою для оцінювання є розрахункова структура витрат сімей на кожний товар (послугу) відносно загальної суми споживчих витрат та питома вага споживчих витрат населення кожного регіону в загальних витратах населення України, дані для яких отримуються за матеріалами обстеження певних сімей. На основі цього індексу органи статистики щомісяця подають інформацію про темпи інфляції в країні, аналізуючи рух цін за трьома товарними групами: продовольчими товарами, промисловими виробами та платними послугами. Найбільшу частку в кошику українця на сьогодні мають продовольчі товари, тому в залежності від їх здорожчення залежить в більшій мірі значення всього індексу, а, отже, й офіційно визнаних темпів інфляції.

Найбільш високим за рівнем агрегації об'єктів виступає дефлятор валового внутрішнього продукту, який відображає динаміку цін усієї кінцевої продукції, що виробляється в народному господарстві протягом певного періоду. Для визначення та вимірювання інфляційних процесів після індексу цін споживчого ринку він виступає другим за значенням, однак на відміну від нього включає цінові зміни як у споживчих товарах, так і у продукції виробничо-технічного призначення. Щоправда, оперативність його обчислення ускладнена тим, що він може бути визначений тільки після обрахунку ВВП у фактичних і порівнянних цінах.

В країнах Європейського Союзу для більш об'єктивного вимірювання інфляційних процесів об-

раховується базовий індекс споживчих цін, де, окрім сезонних коливань вартості споживчих товарів, також береться до уваги фіскальний вплив на цінову динаміку.

З метою оперативного отримання рівня цін в абсолютних величинах Державною ціновою інспекцією здійснюється щоденний моніторинг цін на окремі види товарів та послуг на певну дату, зокрема найбільш вживаних соціальних продуктів харчування. Таке відслідковування цінових коливань в більшій мірі використовується для реалізації мікрорівневих програм.

Аналізуючи та систематизуючи показники моніторингу цін, органи державного регулювання повинні формувати економічну політику таким чином, щоб запобігти макроекономічній ціновій нестабільності. Для забезпечення сталої незначної динаміки цін держава повинна мобілізувати всі наявні в її розпорядженні засоби, насамперед, грошово-кредитну і податково-бюджетну політику.

Головна мета регулювання державою цін на макроекономічному рівні полягає у сприянні розвитку цінової конкурентоспроможності продукції національного виробництва на світовому ринку та підтриманні цін внутрішнього товарного ринку на рівні, доступному для споживача, які є не вищими, ніж світові. Прикметною рисою сьогодення стала глобалізація економіки, де міждержавні відмінності в рівнях цін поступово нівелюються, незважаючи на різні природно-кліматичні та соціально-економічні умови розвитку [12]. В державах відбувається вирівнювання цін та наближення їх до певного світового рівня, для національних економічних інтересів важливо, щоб цей процес був керованим, оскільки країна-імпортер внаслідок глобалізації і вирівнювання цін може втратити цілі галузі економіки, де склалися порівняно високі витрати виробництва й обігу.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, державне фінансове регулювання споживчих цін – це вплив держави на ціноутворення за допомоги цінорегуляторного механізму, в якому задіяні наявні фінансові важелі держави і який ґрунтується на чітко окресленій системі цілей, диференційованих за рівнями економіки та ступенем нагальності при їх реалізації. Коректно змонтована ієрархія цілей дає можливість задіяти необхідні засоби для досягнення кожної з них, спрямувати дію механізму фінансового регулювання на вирішення першочергових тактичних і стратегічних завдань економічної політики. Дослідження в цьому напрямі дають можливість розробки механізму органічного поєднання мікрорівневих та макrorівневих засобів впливу на ціни, з'ясування напрямів узгодженої ефективної дії регуляторних заходів, орієнтованих на економічне зростання, виявлення ефективних каналів впливу на упередження цінових шоків, адаптованого до еволюційних змін економічних відносин.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кейнс Дж. Общая теория занятости, процента и денег: пер. с англ. – М.: Прогресс, 1978. – 476 с.
2. Фридман М. Количественная теория денег / пер. с англ. – М.: Эльф пресс, 1996. – 131 с.
3. Семюелсон Пол А., Нордгауз Вільям Д. Макроекономіка: пер. з англ. – К.: Основи, 1995. – 544 с.
4. Пінішко В.С., Мединська Т.В. Ціни і ціноутворення: навч.-метод. посіб. / В.С.Пінішко, Т.В.Мединська. – Львів, 2009. – 56 с.
5. Литвиненко Я.В. Сучасна політика ціноутворення: навч. посіб. / Я.В.Литвиненко – К.: Вид. центр МАУП, 2010. – 212 с.
6. Артус М.М. Формування механізму ціноутворення в умовах ринкової економіки / М.М.Артус. – Тернопіль, 2010. – 54 с.
7. Шкварчук Л.О. Ціноутворення: підручник / Л.О.Шкварчук. – К.: Кондор. – 2008. – 460с.
8. Научные основы планового ценообразования: теория и методология / под ред. В.П.Дьяченко.— М.: Наука, 1968.— 328 с.
9. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов. – М.: Соцэкгиз, 1962. – 684 с.
10. Рикардо Д. Начала политической экономии и налогового обложения / Соч. – Т.1. – М.: Госполитиздат, 1955. – 360 с.
11. Туган-Барановский М.И. Основы политической экономии /4-е изд., переработ. / М.И.Туган-Барановский. – Петроград: изд-во Юридического книжного двора "Право", 1917. – 540 с.
12. Rogers J.H. Price level convergence, relative prices, and inflation in Europe //International Finance Discussion Papers. –2001. № 699. – 31p.

Одержано 4.08.2014 р.